

ZAČIATKY FORMOVANIA MARXISTICKEJ KONCEPCIE ČLOVEKA

R. G. Navasardjan, Formirovanije marksistskoj koncepcii čeloveka (Načal'nyj period). Izdatel'stvo AN ASSR, Jerevan 1976, 211 s.

V Marxovom teoretickom odkaze patrí významné miesto filozoficko-antropologickej problematike — tvorivému hľadaniu a vymedzeniu podstaty človeka, vystihnútiu procesu formovania osobnosti, vypracovaniu vedeckej koncepcie revolučného humanizmu. Nie náhodou práve Marxova koncepcia človeka na seba sústreďuje stále väčšiu pozornosť tak marxistických, ako aj nemarxistických bádateľov, pričom ako predmet skúmania sa do popredia dostávajú rané Marxove práce, najmä *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*.

Autor recenzovanej publikácie, arménsky filozof R. G. Navasardjan, sa pokúsil načrtnúť Marxovu cestu k vytvoreniu jeho vlastnej koncepcie človeka, ktorá znamenala zásadne nové chápanie človeka vo filozofii. Pri realizácii svojho zámeru sa opieral o materiál, ktorý sa priamo či nepriamo vzťahuje na Marxovu intelektuálnu biografiu pred rokom 1844, teda pred napísaním *Filozoficko-ekonomických rukopisov*. Práve toto rané obdobie bolo mimoriadne významné pre formovanie Marxových názorov a podmienilo jeho prechod na pozície materializmu a komunizmu. Špecifickou črtou autorovho prístupu k spracovaniu nastolenej problematiky je kritická konfrontácia Marxovho chápania človeka s filozoficko-antropologickými koncepciami 19. a 20. storočia. V tomto zmysle je táto kniha v rovnakej miere venovaná aj minulosti, aj súčasnosti.

V prvej kapitole autor poukazuje na aktuálnosť vedeckého prístupu k problematike človeka, zdôrazňuje, že práve filozofická koncepcia človeka je základným metodologickým východiskom teórie humanizmu. Kriticky hod-

notí marxologickú teóriu tzv. „dvoch Marxov“, ktorej zástancovia nevedecky pristupujú k histórii formovania Marxových humanistických názorov a ku genéze marxistického učenia vôbec. Táto teória od samého začiatku špekulovala na prvkoch idealizmu, abstraktného humanizmu a antropologizmu, ktoré nachádzame v raných, metodologicky a teoreticky nezrelých Marxových prácach. Preto v celej svojej knihe autor má na zreteli požiadavky, ktoré dnes diktuje špecifikum ideového boja, vedeného okolo ranej Marxovej tvorby.

Začiatočná etapa Marxovej duchovnej evolúcie od idealizmu k materializmu, od revolučného demokratizmu k proletárskemu komunizmu sa vzťahuje už na obdobie príprav a napísania jeho doktorskej dizertácie *Rozdiel medzi prírodnou filozofiou Demokritovou a Epikurovou* (1841) a najmä na jeho pôsobenie v redakcii novín *Rheinische Zeitung*. Autor upozorňuje na podnetné, cenné myšlienky vyslovené v dizertácii, ktorej skutočným obsahom bolo zdôvodnenie slobody človeka a jeho aktívneho vzťahu ku skutočnosti. Poukazuje na to, že hoci sa Marx v tomto období ešte pridŕža heglovstva, nevyznačuje sa jeho stanovisko ortodoxnosťou. Filozofiu chápe ako prostriedok na premenu empirickej skutočnosti — v jednote s ideálmi boja, s jej humanistickým poslaním.

Pre formovanie Marxových názorov, ako sa zdôrazňuje v druhej kapitole, mala rozhodujúci význam jeho politická činnosť. Už Marxova publicistická práca celkom zrejme poukazovala na jeho záujem o konkrétne otázky. Analýza problému štátu a sociálnych

inštitúcií „občianskej spoločnosti“ zameriava Marxovu pozornosť na skutočný život, ktorý podrobuje nemilosrdnej kritike. Autor meritórne ukazuje, ako účasť na politickom boji viedla Marxa k stále hlbšiemu ozrejmovaniu podstaty problematiky človeka, k pochopeniu toho, že táto problematika nie je riešiteľná mimo konkrétnych podmienok spoločenského života.

Ťažisko Navasarďanovej knihy tvorí tretia kapitola nazvaná *Kritika hegelovstva ako podmienka prechodu k materializmu*. Autor podrobne sleduje formovanie Marxovho materializmu v kontexte mladoheglovej literatúry. Konštatuje, že k začiatku r. 1844 kritická analýza Heglovej filozofie [paralelne s praktickou politickou činnosťou] upevnila Marxov materialistický svetonázor, čo mu umožnilo dospieť k sociálnym a politickým záverom, ktoré sa dotýkali samých základov existencie triednej spoločnosti. Nový humanizmus, ktorý dozrieva spolu s prehlbovaním sociálno-politických ideí a nadobúda reálny, proletársky obsah, sústreďuje Marxovu pozornosť na problém človeka.

Zaujímavá je v tejto súvislosti konfrontácia myšlienkovvej evolúcie K. Marxa a S. Kierkegaarda. Autor presvedčivo ukazuje, že už v ranom štádiu ich tvorby sa ich názory zásadne odlišovali a úspešne vyvracia pokusy súčasných existencialistov a existencionalizujúcich revizionistov stavať Kierkegaarda vedľa Marxa. Predovšetkým si všimá dve Kierkegaardove práce z roku 1843 — *Bud'* — *alebo* a *Strach a vzrušenie*. Konkrétne porovnávajúc Marxovu a Kierkegaardovu koncepciu človeka, R. G. Navasarďan dospieva k záveru, že Marx sa rovnako ako Kierkegaard usiloval nájsť východisko z ríše odcudzenia, no na rozdiel od svojho súčasníka sa nespoliehal na vieru a neredukoval problém človeka na

zmenu subjektu sebou samým. Za najdôležitejšie pokladal odhaliť sociálnu dimenziu človeka ako faktora formovania osobnosti, ako podmienky, bez ktorej nemožno pochopiť ľudské individuum. Ako píše autor, „Marx objavil hlavné, bez čoho nemohla vzniknúť nijaká vedecká koncepcia osobnosti, a to význam spoločnosti ako rozhodujúceho faktora pri formovaní sociálnych kvalít individua cez aktívne pôsobenie na jeho podstatu“. (s. 123) Svoje tvrdenia dokladá rozborom Marxovho *Rukopisu z roku 1843* a jeho článkov pre *Deutsch-Französische Jahrbücher*.

Na základe dôkladnej analýzy týchto Marxových prác dospieva autor k záveru, sformulovanému v poslednej kapitole, že skúmané krátke obdobie determinovalo ďalší Marxov vývin, umožnilo mu neskôr vypracovať novú koncepciu človeka a vytvoril teoreticky zdôvodnený humanizmus revolučného typu. Treba súhlasiť s autorovým metodologickým východiskom, že v otázke vzťahu „mladého“ a „zrelého“ Marxa treba koncentrovať pozornosť na skutočný obsah humanistických myšlienok mladého Marxa, určiť ich význam z hľadiska zrelej marxistickej teórie. Pri odhaľovaní príčin významných svetonázorových zmien vo filozofickej evolúcii mladého Marxa je plodné autorovo úsilie analyzovať logiku Marxovho teoretického myslenia, zachytiť sám proces materialistického prehodnotenia Heglovej dialektiky.

Na príklade kategórie odcudzenia autor upozorňuje na špecifikum pojmového aparátu, používaného Marxom v ranom období. Ako je známe, otázka miesta kategórie odcudzenia v zrelej Marxových prácach a v marxizme vôbec je stále ešte diskutabilná. R. G. Navasarďan poukazuje na aktuálnosť skúmania problému odcudzenia najmä v Marxových prácach. Domnieva sa to-

tiž, že na rozdiel od Hegla a Feuerbacha mala Marxova analýza fenoménu odcudzenia už v druhej polovici r. 1843 nielen teoretický, ale aj praktický význam. Táto analýza vyústila do záveru o humanistickom poslaní proletariátu. Autor ďalej rozvíja myšlienku, že kategória odcudzenia, obohateaná o sociálne chápanie tohto javu, mala významnú úlohu aj pri vypracovaní hlbšieho chápania človeka (v jednote jeho prírodných a sociálnych určení), pri vymedzení charakteru vzťahov človeka so svetom ako vzťahov tvorivého subjektu k pretváranej skutočnosti.

V závere svojej knihy autor ešte charakterizuje Marxove *Poznámky ku knihe J. Milla*, ktoré hodnotí ako ďalší krok v prehĺbení problematiky človeka a koncepcie humanizmu vôbec, v naplnení ľudskej podstaty sociálno-ekonomickým obsahom. Ukazuje, že v *Rukopisoch z roku 1844* Marx už formuluje ucelené a zásadne nové chápanie ľudskeho individua ako zložitého, výnimočného a svojimi kvalitami univerzálneho sociálneho fenoménu. Význam nového chápania podstaty človeka autor vidí v tom, že vypracovaním dialektikomaterialistickej koncepcie človeka (v dielach zrelého obdobia Marxovej tvorby) boli definitívne prekonané obmedzenosť a abstraktnosť starého humanizmu a súčasne bol obja-

vený metodologický základ pre poznávanie človeka ako sociálnej bytosti. Svoj rozbor uzatvára stručnou charakteristikou filozofického a eticko-sociologického obsahu Marxovej koncepcie človeka.

K nesporným pozitívam knihy patrí cieľavedomé úsilie chápať koncepciu človeka a humanizmu ako jednu z neoddeliteľných súčastí Marxovho učenia, ukázať logickú kontinuitu Marxovho myslenia, čo najpodrobnejšie zachytiť jeho svetonázorovú evolúciu. V tomto smere je kniha nepochybne cenná a podnetná. Autor spracoval rozsiahlu literatúru, odvoláva sa na početné pramene, s viacerými autormi polemizuje, čo zvyšuje vedeckú hodnotu knihy a môže efektívne usmerniť prácu ďalších bádateľov. No zároveň úsilie uviesť čo najviac prameňov niekedy azda viedlo k istej tézovitosti, resp. deklaratívnosti niektorých autorových tvrdení. Autor občas ponecháva na čitateľa „domyslieť si“, v čom niektorí globálne citovaní autori majú či nemajú z hľadiska jeho výkladu pravdu.

Vcelku je táto publikácia prínosom tak pre hlbšie pochopenie Marxovho teoretického odkazu, predovšetkým jeho ranej tvorby, ako aj pre ďalšie rozpracovanie marxistickej teórie človeka.

Raisa Kopsová

FILOZOFICKÝ REVIZIONIZMUS. PRAMENE, ARGUMENTY, FUNKCIE V IDEOLOGICKOM TRIEDNOM BOJI

Philosophischer Revisionismus. Quellen, Argumente, Funktionen im ideologischen Klassenkampf. Ed. Eberhard Fromm, Vera Wrona, Dietz Verlag, Berlin 1977, 475 s.

Aktuálne problémy ideologického triedneho boja v súčasnej epoche kladú pred marxisticko-leninskú filozofiu náročnú a zodpovednú úlohu — dôslednú a všestrannú analýzu a kritiku buržoáznej ideológie a revizio-

nizmu. Súčasný filozofický revizionizmus predstavuje pomerne širokú paletu rôznych smerov a prúdov, čerpajúcich svoj obsah z buržoáznych filozofických a sociologických teórií. Eklektický a fragmentárny charakter